

Op 1 januari 1994 stuurde het Zapatistische Leger van Nationale Bevrijding (EZLN) de regering van Mexico een oorlogsverklaring vanuit het zuidoosten van het land. De indiaanse verzetstrijders hadden het moment van de opstand zorgvuldig gekozen: op diezelfde dag trad namelijk het North American Free Trade Agreement, het NAFTA-akkoord, in werking. Dat vrijhandelsakkoord tussen Mexico, de VS en Canada was volgens de zapatisten de kroon op het neoliberale werk van de regering. Voor de kleinschalige landbouw van de indiaanse boeren zou het de doodsteek betekenen. Het zapatistische verzet was meteen ook de eerste gewapende opstand tegen de globalisering en het neoliberalisme. De oorlogsverklaring begon met een on-dubbelzinnige verwijzing naar het verleden: na het koloniale bewind en de verschillende vormen van postkoloniale uitbuiting is het openzetten van de markt een nieuwe manier om het noorden rijker en machtiger te maken en het zuiden armer en marginaler. Op die manier werd Mexico als een neokoloniaal wingewest voorgesteld.

Het staakt-het-vuren afgekondigd door de regering op twaalf januari én de algemene afwijzing door de Mexicaanse bevolking van het gebruik van geweld, hebben ertoe geleid dat de zapatisten het na enkele weken oorlog over een andere boeg hebben gegooid. De guerrilla is weliswaar nog altijd militair actief, maar de echte oorlog is grotendeels vervangen door een oorlog op papier.

Een netwar van formaat

Vanaf het begin van de oorlog hebben de zapatisanten, de sympathisanten van het EZLN, talrijke websites gemaakt om de situatie in het oorlogsgebied, de argumenten van de guerrillero's en de misbruiken door het leger wereldkundig te maken. Het grote belang van de moderne media in de strijd is de voor-

naamste reden waarom de zapatistische guerrilla de geschiedenis ingegaan is als de eerste belangrijke 'netwar'. Netwar is een nieuwe vorm van oorlogsvoering waarin gekozen wordt voor de niet gewapende strijd. Haar belangrijkste doelstellingen zijn een grootscheeps debat op gang te brengen over het probleem in kwestie en de publieke opinie voor zich te winnen. Op die manier kan politieke macht worden verworven.

De grote aanhang van het EZLN over de hele wereld, maar vooral in Europa en de vs, kan ten dele verklaard worden door het feit dat de guerrillero's zelf zo veel investeren in oorlogsvoering met pen en papier. Al dadelijk na het begin van de oorlog bestookten ze de Mexicaanse en internationale media met teksten. Ook het speelse karakter van deze teksten, die doorspekt zijn met literaire citaten, en gekenmerkt worden door ironie en kolder, heeft bijgedragen tot de populariteit van de guerrilla. De auteur van de stukken, die tegelijkertijd als woordvoerder van het EZLN optreedt, is ondercommandant Marcos. Zijn literaire talent maakt van hem een gewaardeerd gesprekspartner in intellectuele milieus.

Marcos heeft die erkenning in grote mate verkregen door de creatie van twee literaire personages die de oppositie tegen het internationale neoliberalisme en de Mexicaanse Staat verpersoonlijken. 'De oude Antonio' is een maya-indiaan die mythische verhalen vertelt. Zijn kosmopolitische tegenhanger is de kever Durito, oftewel 'de kleine harde', die zich in het neoliberalisme verdiept heeft. Sinds dit personage voor het eerst in een perscommuniqué verscheen, is het in Mexico een populair symbool van maatschappijkritiek en sociaal verzet geworden.

De perscommuniqués waarin Durito verschijnt werden verstuurd als brieven. Ze werden gepubliceerd in Mexicaanse dagbladen, maar later heeft Marcos ze gebundeld in een boekje, *Don Durito de la Lacandona*. De afzender van de brieven is nu eens Marcos, dan weer Durito. Een centraal programmapunt van de zapatisten is dat je moet openstaan voor andere meningen. De zapatistische woordvoerders benadrukken dan ook dat ze er niet op uit zijn het laatste woord te hebben. Belangrijker is dat er geluisterd wordt en dat de gesprekspartners aanvaar-

den dat er niet altijd een antwoord is. De brief brengt deze principes perfect tot uiting. Het is immers het dialooggenre bij uitstek. Eigen aan het genre is eveneens dat de lezer de indruk krijgt direct aangesproken te worden. Ook dit effect kan je in verband brengen met de zapatistische beweging en meer bepaald met haar neiging een gemeenschap te vormen, en als zodanig te werken. De zapatisten zijn erop uit alle Mexicanen te betrekken bij het denken over de toekomst van het land. Tegelijk richten ze zich tot een internationaal publiek waarmee ze willen discussiëren over de gevolgen van de globalisering. Door middel van een brede dialoog, brieven aan de pers, referenda en bijeenkomsten hoopt het EZLN wereldwijd een maatschappelijk debat op gang te brengen.

Don Durito de la Lacandona

De kever Durito staat in feite symbool voor de intellectueel in Marcos' communiqués en heeft dan ook alle attributen die bij die status horen: bril, pijp, potlood, ja zelfs een zakcomputer-tje. Regelmatig zit hij te lezen en vaak komt hij betweterig uit de hoek. Maar Durito is ook een dolende ridder die zichzelf voorstelt als Don Durito de la Lacandona. Zoals zijn illustere voorganger Don Quijote de la Mancha wil hij de zwakkeren helpen en de boosdoeners bestrijden. Ook in deze hoedanigheid zeult hij een aantal attributen mee. Een flessendop doet dienst als schild, een takje is zijn zwaard Excalibur, een paperclip, zijn lans. Een eikelhoedje als helm op zijn hoofd en een schildpad als ros maken de outfit compleet. Nog in navolging van Don Quijote wijst hij een helper aan, namelijk Marcos: 'Ik heb aan mijn trouwe schildknaap, diegene die jullie 'SupMarcos' noemen, de opdracht gegeven jullie een schriftelijke groet over te brengen.' In die zin is de schrijver-guerrillero Marcos dus ook de geestelijke vader van het fictieve personage Marcos, de partner van Durito.

Het intertekstuele karakter van het personage Don Durito de la Lacandona brengt grappige interferenties met zich mee tussen archaïserende uitdrukkingen ontleend aan Cervantes en mexica-

nismen of verwijzingen naar Mexicaanse toestanden. Zo verklaart Durito er belust op te zijn om 'de nek van de onafhankelijke vakbonden op de proef te stellen'. De zin begint met een uitdrukking uit *El Quijote* 'de nek op de proef stellen', en vervangt het doelwit door een hedendaagse Mexicaanse vijand: de 'onafhankelijke vakbonden', wat op zich dan weer een ironische betekenis heeft aangezien elke Mexicaan weet dat die volledig afhankelijk zijn van de regering. Het komische effect wordt nog versterkt doordat de vijand abstract blijft waardoor je hem moeilijk kan onthoofden – iets wat Durito met zijn Excalibur-zwaard en paperclip-lans nochtans wel van plan is te doen.

De associatie met Don Quijote zet twee basiskenmerken van de kever in de verf: hij is excentriek en hij is op een eigenaardige manier wijs. Durito is de verpersoonlijking van de marginalen. Als kever behoort hij immers tot de kleinste en meest kwetsbare onder de dieren. Als hij voor de eerste keer zijn opwachting maakt, is hij de strategie van het neoliberalisme in Latijns-Amerika aan het bestuderen. Dat doet hij louter uit eigenbelang: hij wil weten of het nog lang zal duren voor het neoliberalisme overwonnen zal zijn. 'Pas dan zullen al die legerlaarzen en guerrillatoestanden immers uit het woud verdwijnen.' Op een ander moment kondigt hij de oprichting van een anti-laarzenkring aan: 'voor fanmail, aanvragen tot interviews, anjers en handtekeningen ter ondersteuning van de Keverlijke anti-laarzenkring, zich wenden tot ...' De associatie van de kever met Don Quijote versterkt dit beeld: omdat hij gek, idealistisch en naïef is, kun je ook het personage van Cervantes in vele opzichten als marginaal bestempelen.

Aan de andere kant is Durito ook weer degene die met kennis en wijsheid wordt geassocieerd. Hij is de intellectueel van de brieven en de belerende passages, zoals lessen en conferenties, worden systematisch in zijn mond gelegd. Dit personage incarneert bij Marcos met andere woorden de wijsheid van al wie marginaal is ten opzichte van de traditionele centra van de macht. Wel kan je daarbij opmerken dat Marcos dit weten niet ophemelt. Integendeel, door het te associëren met de figuur van Don Quijote toont hij er de beperkingen van aan.

Als je de teksten over Durito in hun context plaatst, namelijk de strijd van de zapatisten, dan kun je stellen dat de kever zowel de guerrillero als de indiaan voorstelt. Net als de guerrillero trekt Durito vanuit de marginaliteit ten strijde voor een goed doel, en net als hij verlangt Durito naar vrede en naar het einde van het neoliberalisme. Maar net zoals de indiaan heeft Durito het weten in pacht: de indianen worden door de zapatisten namelijk gewaardeerd omwille van hun traditionele wijsheid, die sinds 500 jaar wordt onderdrukt en genegeerd. Het EZLN wil die wijsheid in ere herstellen door hen opnieuw een stem te geven.

Deze analogie moet je echter ook weer niet overdrijven, want de hoofdrol van de indianen in de zapatistische strijd wordt niet weerspiegeld in de Durito-teksten. Daar worden ze zelfs zo goed als niet vermeld. Enerzijds heeft deze afwezigheid Marcos ervoor behoed de indiaan te idealiseren als nobele wilde of te pleiten voor een terugkeer naar een of andere 'oorspronkelijke' beschaving. Anderzijds maakt het personage van Durito het juist door zijn onrealistische trekjes mogelijk dat elke lezer de rol van de marginaal invult naargelang van zijn eigen interesses. Zo kan je Durito associëren met een etnische, een seksuele, een godsdienstige, of om het even welke andere minderheid. Het is best mogelijk dat de afwezigheid van dogmatisch ethnocentrisme samen met de volkomen fictieve identiteit van Durito de sympathie voor de zapatistische zaak aangewakkerd heeft.

Neoliberalisme, ballonnen en pantoffels

Niet alleen treden Marcos' brieven in dialoog met een potentieel lezerspubliek, ze staan ook vol dialogen tussen de twee protagonisten. Marcos en Durito kibbelen en filosoferen er inderdaad over de meest uiteenlopende onderwerpen op los. Als het over het neoliberalisme gaat, is Durito steevast de woordvoerder en specialist. Zijn publiek is beperkt: steeds weer is schildknaap Marcos gedoemd om Durito's theorieën aan te horen. Maar terzelfdertijd heeft Durito meestal ook andere plannen met zijn teksten. Niet gehinderd door enige bescheiden-

heid, vraagt hij Marcos herhaaldelijk om zijn teksten naar een of andere uitgever te brengen, die dan op zijn beurt mondaine recepties zal organiseren ter gelegenheid van hun publicatie. En twee keer is het Marcos zelf die met een totaal gebrek aan inspiratie kampt: hij moet een tekst voor een bundel of een congres af hebben en wendt zich wanhopig tot Durito met de vraag of deze iets voor hem kan schrijven.

In 1996 organiseerden de zapatisten een continentale bijeenkomst in La Realidad, een gehucht midden in het Mexicaanse Lacandone-oerwoud. De bedoeling ervan was om van gedachten te wisselen over de gevolgen van het neoliberalisme. Vanzelfsprekend moet Marcos het publiek toespreken, maar zoals gewoonlijk zit hij met zijn gedachten elders en doet hij een beroep op Durito. Die springt voor hem in met een conferentie waarvan de titel luidt: 'Beloftevolle elementen voor een initiële analyse als eerste fase in een originele benadering van de allereerste fundamentele bespiegelingen aangaande de superhistorische en supercalifragilisticoespiralidosische basis van het neoliberalisme in de beslissende conjunctuur van 6 april 1996, 1 uur 30 precies, volgens zuidoostelijk uur, met een maan die neigt naar lediging zoals de beurs van een arbeider op het hoogtepunt van de privatiseringen, de monetaire aanpassingen en andere economische maatregelen die zo efficiënt zijn dat ze ontmoetingen als die van La Realidad in het leven roepen (eerste van 17.987 delen).' De conferentie gaat als volgt: 'Het probleem van de globalisering in het neoliberalisme is dat de ballonnen kapot springen.' In het Spaans speelt deze tekst met de fonetische gelijkenis tussen 'globo' (ballon) en 'globalización' (globalisering). Door de toenemende concurrentie worden dromen aan diggelen geslagen en is er geen plaats meer voor kinderspel, zo lijkt Durito te willen zeggen. De personages van Marcos en Durito staan symbool voor het anti-neoliberalisme. Ze maken van het spel een alledaagse bezigheid, ook voor volwassenen. Ook het feit dat de titel veel langer is dan de eigenlijke tekst heeft een speels en komisch effect. Het is een voorbeeld van hoe de ondercommandant telkens weer de hiërarchie ondergraaft. De definitie van globalisering is er bovendien een

goed voorbeeld van hoe ver Marcos' teksten afstaan van de traditionele verzetsliteratuur.

Een andere bijdrage van Durito over het neoliberalisme wordt ingeleid in de stijl van Cervantes: 'waar de illustere edelman Don Durito de la Lacandona de eigenaardige relatie uitlegt tussen kammen, pantoffels, tandenborstels en beurzen (die van ons en die van hen) en de Intercontinentale Ontmoeting voor de Menselijkheid en tegen het Neoliberalisme.' Opnieuw doet zich een probleem voor: Durito heeft zich bemoeid met de uitnodigingen voor de Ontmoeting, met als gevolg dat er een onbegrijpelijke verwijzing naar bovengenoemde attributen in terecht is gekomen. Durito zit niet verlegen om de uitleg waar Marcos hem wrevelig om vraagt en wijdt er een traktaat aan. Feit is, zo stelt de ridderlijke kever, dat de aanwezigen er goed aan hadden gedaan om pantoffels mee te brengen in plaats van laarzen. Laarzen kunnen toch niet beschermen tegen het slijk én ze zijn gevaarlijk op de koop toe (lees: voor kevers). Bovendien hebben pantoffels allerlei voordelen zoals het feit dat je ze snel uit kunt doen, hetgeen prettig is voor minnaars en kinderen, de enigen die in staat zijn de diepere boodschap van Durito te begrijpen. Een van de conclusies van het pantoffeltraktaat is dat 'Dans, muziek, genot en gevoel voor de waarde van de ander, staan voor de menselijkheid en tegen het neoliberalisme. Wie dat niet begrijpt, heeft ontegenzeggelijk een ziel van karton.'

The good, the bad en Jane Fonda

In de serieuze passages omschrijft Durito het neoliberalisme als een structurele chaos. Hij beklemtoont daarbij dat crisis en gebrek aan professionaliteit inherent zijn aan het neoliberalisme en niet, zoals wel eens wordt beweerd, betreurenswaardige maar tijdelijke uitwassen ervan. Een hoofdkenmerk van het neoliberalisme is ook dat het tot de ondergang is gedoemd. De enige concrete instantie die er met de regelmaat van de klok van wordt beschuldigd de neoliberale chaos in stand te houden is de Mexicaanse regering, voorgesteld als een bende landverraders,

dieven en dommeriken. De Verenigde Staten worden slechts heel sporadisch vermeld, ook al zou je het omgekeerde verwachten, gezien het recente NAFTA-akkoord en hun aanspraken op Mexico in het verleden.

Aan de scherpe kritiek op de Mexicaanse bewindslieden beantwoordt geen lofzang op de 'goeden'. Integendeel, Marcos hoedt er zich voor bepaalde actoren of ideologieën op te hemelen. In de tekst 'Durito iv. Het neoliberalisme en het systeem van de één partij staat' speelt de ondercommandant met het gebruik van hoofdletters en kleine letters. Zowel het woord 'revolutie' als 'volk' worden met kleine letters geschreven om, zo zegt hij zelf, polemieken, definities of onkritische stellingnames te vermijden. Dat de ondercommandant met dit soort commentaar afstand neemt van andere revolutionairen die de waarheid in pacht menen te hebben, blijkt uit de volgende zin: 'Het probleem van de revolutie (let op de kleine letters) is niet langer een probleem van DE organisatie, DE methode, en DE caudillo (let op de hoofdletters).' Het relativerende karakter van een dergelijke uitspraak heeft onder andere te maken met het feit dat de zapatisten geen duidelijk alternatief voor ogen hebben. Hun meest 'concrete' doel is de idealen van democratie, vrijheid en rechtvaardigheid te realiseren door middel van een voortdurende dialoog met de zogenaamde 'civiele maatschappij'. De 'civiele maatschappij' is een geheel van niet-partijpolitieke organisaties die zich inzetten voor een nieuw maatschappelijk project. Ze wint in heel Latijns-Amerika aan belang. Tot dat grootscheepse debat willen de zapatisten de aanzet geven, of, zoals Durito zegt, 'het debat en de discussie provoceren' (iets wat intussen wel 'het handelsmerk' van de zapatisten lijkt te zijn geworden).

De ironische houding gaat zover dat zelfs het anti-neoliberales discours van de zapatisten eraan moet geloven. De theorieën die Durito met veel allure verkondigt, kunnen Marcos vaak maar matig boeien. Op een bepaald moment wordt de ondercommandant door Durito wakker gemaakt. Er volgt een discussie over het feit dat Marcos altijd slaapt. Durito was aan het studeren en wenst Marcos op de hoogte te brengen van zijn

nieuwste bevindingen aangaande het neoliberalisme. Marcos sputtert tegen maar Durito weet hem te overtuigen. Uit zijn archief diept hij een ‘natuurgetrouwe’ foto van Jane Fonda op. Marcos mag de foto zien op voorwaarde dat hij (tweemaal) zweert aandachtig te zullen luisteren. De deal is snel gesloten. Een ander mooi voorbeeld van die zelfspot is dat Marcos op een zeker ogenblik vliegtuigjes maakt van zijn eigen perscommunicés en ze vanuit een kapokboom de lucht in katapulteert.

Wij zijn allemaal Marcos (behalve Marcos)

Wanneer journalisten hem vragen welke positie hij in de zapatistische rangen bekleedt, benadrukt de ‘sup’ telkens weer dat hij van lagere rang is. Het is moeilijk te weten te komen waarvoor de term ‘subcomandante’ (ondercommandant) precies staat. Volgens Marcos is het de onderste trap in de hiërarchie binnen het EZLN. Tegen de Spaanse schrijver Manuel Vázquez Montalbán zegt hij: ‘Er is niets lagers dan subcomandante, de piramide is omgekeerd.’ Er zijn ook nog andere ‘subcomandantes’ en het Comité Clandestino Revolucionario Indígena (CCRI-CG) groepeerde de eigenlijke commandanten.

Als ondercommandant moet Marcos in elk geval verantwoording afleggen tegenover de indiaanse leiders van het Clandestien Revolutionair Indiaans Comité, dat op zijn beurt het EZLN vertegenwoordigt. Wat de teksten betreft, komt dit er concreet op neer dat hun inhoud besproken en goedgekeurd wordt door het CCRI-CG en dat Marcos doorgaans voor de redactie ervan instaat. De aanhangers van Marcos bevestigen deze versie van de feiten en stellen hem voor als vertaler of woordvoerder. Andere waarnemers zijn kritischer en hebben moeite met Marcos als tussenpersoon. Marcos is universitair gevormd, groot naar Mexicaanse maatstaven, mesties en Spaanssprekend (in feite is hij zelfs meertalig). De indianen die hij vertegenwoordigt zijn daarentegen vaak analfabeten, klein van gestalte, donker van huid en maya-sprekend. Deze verschillen wekken wantrouwen bij Marcos’ critici die hem ervan verdenken dat hij de indiaanse zaak voor persoonlijke doeleinden misbruikt. In *Sous-Com-*

mandant Marcos, la géniale imposture (1998) beschuldigen twee journalisten Marcos ervan dat hij van de indianen enorme offers eist om zelf carrière te maken. Hij is, zo beweren zij, de echte bevelhebber terwijl het CCRI-CG uitsluitend dient om de leiding een indiaans jasje om te doen. Deze en andere critici vragen zich nauwelijks af of er een alternatief is voor een woordvoerder als Marcos. Ze lijken ervan uit te gaan dat de indianen zichzelf kunnen vertegenwoordigen. Het probleem van de vertegenwoordiging is impliciet aanwezig in de teksten over Durito: het personage Marcos/Sancho Panza kan je inderdaad beschouwen als een antwoord van de ondercommandant op het verwijt van autoritarisme. Sancho Panza is immers wel de laatste die je met een autoritair karakter associeert.

Wanneer hij over zichzelf schrijft, slaagt Marcos er telkens weer in om zijn vermeende gezag tot ondergeschiktheid om te buigen. Dit is het geval wanneer het personage Marcos optreedt als Sancho Panza. Maar ook hier draait de schrijver de traditionele relaties om. Terwijl Marcos in de hoedanigheid van schildknaap zijn meester Don Durito de la Lacandona zou moeten dienen, roept hij voortdurend Durito’s hulp in. Hij is, met andere woorden, in dubbel opzicht ondergeschikt. Hij portretteert zichzelf ook als marginaal door zich in de jungle te situeren als intellectueel, mesties en stadsmens – kenmerken die zijn tegenstanders op hun beurt aangrijpen om zijn ‘superioriteit’ te duiden. De indianen kan hij niet bijbenen, altijd komt hij uitgeput ergens aan, hij vraagt zich duizend keer af waaraan hij is begonnen en neemt zich even vaak voor er definitief mee te stoppen. De zelfironie druipt ervan af. Ook in andere, gemakkelijker omstandigheden komt hij als antiheld naar voren: hij is vaak met zijn gedachten elders (bij de maan bijvoorbeeld), kan geen deadlines voor kranten of congressen respecteren (dan moet Durito voor hem inspringen), is een echte slaapkop en bovendien gezegend met een veel te grote neus. Dit laatste grijpt Durito aan om hem ‘mijn grootneuzige schildknaap’ te noemen en om vergelijkingen te maken met Cyrano de Bergerac (met dien verstande dat Cyrano meer literair talent had).

Al deze beelden benadrukken Marcos' plaats als ondergeschikte in de zapatistische rangen en gaan in tegen het beeld van een mestieze outsider die de indianen zou misbruiken. De voorafgaande interpretatie van de personages Durito en Marcos kan ook een nieuw licht werpen op de typisch zapatistische bivakmuts. De muts moffelt Marcos' mestizo-identiteit weg zoals het fictieve personage Marcos/Sancho Panza de gezagspositie van ondercommandant Marcos tracht te doen vergeten. De bivakmuts en de teksten verwijzen met andere woorden naar de wens van de ondercommandant om marginaal onder de marginalen en bruin onder de bruinen te zijn. Op die manier draait Marcos de centrale stelling van Frantz Fanon in *Peau Noire, Masques Blancs* (1952) helemaal om. Volgens Fanon spiegelt de gekoloniseerde bevolking zich aan haar kolonisatoren. In de rangen van de zapatisten echter zijn het niet de indianen die op de mestiezen willen lijken, maar andersom.

De communiqués laten verschillende lezingen toe, zodat het mogelijk is een andere interpretatie met betrekking tot Marcos' personage naar voren te schuiven. Naarmate er meer teksten verschijnen, lopen de identiteiten van de hoofdpersonages steeds meer door elkaar. Ter gelegenheid van 'De Eerste Intercontinentale Ontmoeting voor de Menselijkheid en tegen het Neoliberalisme' richt Marcos zich tot zijn publiek met de volgende woorden:

Goedemiddag allemaal. We zijn een beetje laat en we vragen u ons te verontschuldigen, maar we zijn in aanvaring gekomen met enkele multinationale reuzen die wilden verhinderen dat we tot hier geraakten. Majoor Moisés zegt ons dat het windmolens zijn; commandant Tacho zegt dat het helikopters zijn. Ik zeg u dat u hen niet moet geloven: het waren reuzen.

In dit citaat eigent Marcos zichzelf de rol toe van Don Quijote in plaats van die van Sancho Panza. Een andere keer wordt hij, in de mond van Durito, 'mijn beste Guatson' of 'Watson-sup'. Logischerwijze zou Durito dan zelf Sherlock Holmes worden, ware het niet dat Jolms (sic) een oud-leerling is van Durito.

Deze kijkt dan ook verbaasd op wanneer Marcos hem meedeelt dat Holmes intussen een beroemd literair personage is geworden. Ook andere literaire figuren en schrijvers zijn beroemd geworden dankzij of ondanks Durito. Zo zegt het kevertje over Brecht: 'Wel, ik moet je zeggen dat Bertolt zich ertoe beperkte te noteren wat ik hem dicteerde. Exact datgene wat jij nu aan het doen bent. Maar hang dat detail best niet aan de grote klok.' Eigenlijk is de conferentie van Brecht waar Durito naar verwijst dus van zijn hand, maar als eerbetoon aan Brecht wil Durito wel doen alsof ze beiden daarvan de auteur zijn. Als titel stelt hij dan ook voor: 'Gezamenlijke conferentie van den Bertolt en den Durito.' De datering onderaan luidt: 'Berlijn-San Cristóbal, 1949-1996'. 'Ik denk', zo zegt Marcos op een bepaald moment tegen Durito, 'dat je de tijden en de romans door elkaar aan het halen bent.' Durito weerlegt deze kritiek herhaaldelijk en stelt er zijn eigen visie tegenover. Hij betreurt het dat Marcos die niet kan delen omdat hij de theorie van Umberto Eco over het 'opera aperta' niet kent.

De verwarring tussen de personages en de ondergraving van het gezag van de auteur maken het mogelijk om het personage van Marcos/Sancho Panza ook in verband te brengen met een ander kenmerk van de zapatisten: het geringe belang dat zij hechten aan het individu als zodanig en meer bepaald aan de persoon van de woordvoerder en de leider. Met andere woorden, wie Marcos is, heeft geen belang. Het is immers om het even welk individu zijn stem aan de gemeenschap verleent. Ook deze interpretatie kan met de bivakmuts worden verbonden. Het is dan niet meer het bruine masker waarmee Marcos zijn mestiezen-identiteit wegmoffelt, maar een symbool van het feit dat alle zapatisten Marcos zijn.

Een Che met Zorro-look

Durito – kever, Mexicaanse ridder, leermeester van Holmes en voorstander van het gebruik van pantoffels op anti-neoliberales bijeenkomsten – is voornamelijk een intellectueel die zich door middel van zijn lessen en conferenties voor een nieuw maat-

schappelijk project inzet. In die zin incarneert hij de guerrillero-schrijver Marcos, die zich sterk bewust lijkt van de macht van het woord. Niet alleen zijn drukke schrijfspraktijk is daar een bewijs van; ook het soort teksten dat hij maakt is een indicatie van die overtuiging. Ze richten zich immers tot een intellectuele elite die Marcos' talrijke culturele verwijzingen kan plaatsen én die over een forum beschikt om zijn ideeën verder te verspreiden. Het geschreven woord wordt aldus beschouwd als een bevoorrechte plaats van waaruit de marginalen de machthebbers van repliek kunnen dienen. Het meest treffende in Marcos' antwoord is wellicht dat hij zich niet laat verleiden tot een omkering van de bestaande machtsrelaties. Durito en Marcos, de aan tabak verslaafde enthousiastelingen die vol overgave ten strijde trekken, maar op hun schreden terugkeren wanneer het begint te regenen, zijn daar mooie voorbeelden van. Het zijn de antihelden die geen enkele politieke ambitie hebben, zoals ook het EZLN geen staatsmacht ambieert, maar de maatschappij van onderaf tracht te veranderen.

De ondercommandant zelf is een vernuftige collage van twintigste-eeuwse revolutionaire symbolen als Zapata, Sandino, Che en Arafat, maar hij doet ook denken aan Zorro en El Santo, Mexico's bekendste worstelaar. Desondanks is hij geen heruitgave van die figuren. De collage zorgt daarentegen voor iets totaal nieuws. Velen hebben zich afgevraagd wat nu eigenlijk de essentie is van dat nieuwe. Volgens sommigen is Marcos' succes nooit eerder door een revolutionair geëvenaard. Maar als we denken aan Che Guevara dan moeten we dat toch in twijfel trekken. Anderen wijzen op het zelfbewuste gebruik van de media. Maar daarin is ook Fidel Castro nog steeds sterk. Ten slotte wordt gewezen op het feit dat de zapatisten niet uit zijn op macht. Daarbij moet gezegd worden dat er ook vroeger revolutionaire bewegingen waren die er genoeg mee namen de Staat tot democratisering aan te sporen. Zonder precedent daarentegen is de zelfspot in de communiqués over Durito en hun speelse en literaire inslag. Het is veelbetekenend dat ze niet vertrekken vanuit begrippen als 'de nieuwe mens', 'de culturele revolutie' of 'super- en infrastructuur', maar vanuit een kever

voor wie het anti-neoliberalisme 'de droom [is] van een plaats waar het recht op dansen gegarandeerd is in de grondwet'.

Door te verspringen van het politieke naar het literaire taalregister en van de ene verteller naar de andere, maakt Marcos fragmentarische en gedecentraliseerde teksten, ongrijpbaar voor een politicus, die een manifest verwacht waarop hij de zapatisten van replik kan dienen. Het belang van het woord en de manier waarop het wordt aangewend zijn ook een doorn in het oog van andere guerrilla's die het EZLN afdoen als een lachwekkende medestander. Maar juist datgene wat hun de woede en de veroordeling van de regering en de 'ernstige' guerrillabewegingen op de hals haalt, is wat het EZLN en zijn ondercommandant internationaal zo populair maakt in linkse kringen, bij intellectuelen en jongeren. Marcos is zich daar maar al te goed van bewust. Hij tracht die sympathie te behouden door zijn subversieve boodschap te conformeren aan het relativisme en de ironie die de hedendaagse cultuur kenmerken en, wat de literatuur betreft, aan de mode van de intertekstualiteit en de pastiche.

Een tweede reden voor Marcos' succes is ongetwijfeld het gebruik van het internet. Ook hier staan we voor een tegenstrijdigheid. Enerzijds is de uitbouw van een internationaal communicatienetwerk een essentiële voorwaarde voor het globaliseringsproces. Anderzijds gebruikt Marcos nu net die evolutie om dat globaliseringsproces te bekritisieren. Zijn succes als 'cyber-guerrillero' globaliseert het zapatisme, toont het democratisch potentieel van het internet aan en gaat in tegen de fatalistische visie op de globalisering die Marcos zelf tot op zekere hoogte verspreidt.

Durito

Subcomandante Marcos heeft zijn verhalen over Durito in 1999 gebundeld in *Don Durito de la Lacandona* (Chiapas: CIACH). Eerder werden ze in hun oorspronkelijke versie gepubliceerd in *ezln. Documentos y comunicados* (volumes 1, 2 en 3, Mexico: Era, 1994, 1995, 1997). Talrijke aanhangers van de zapatisten hebben websites gemaakt in de hoop de communiqués een grotere verspreiding te geven, onder meer door ze te vertalen in het Engels en het Frans. De meest volledige website over het zapatisme, www.ezln.org bevat de teksten over Durito. Studies over het EZLN kunnen het best opgespoord worden via het trefwoord 'Chiapas'. Ze zijn te talrijk om op te noemen en herhalen elkaar nogal eens. In het Nederlandse taalgebied vinden we interessante achtergrondinformatie over het EZLN in *Alweer die Indianen... De jaguar en het konijn in Chiapas Mexico* (Amsterdam: Thela, 1994) van de antropoloog Arij Ouweneel. De Fransman Ignacio Ramonet publiceerde een korte introductie over het zapatisme, gevolgd door een interview met Marcos waarin enkele belangrijke principes en aspecten van het EZLN aan bod komen (*Marcos. La dignité rebelle*. Parijs: Galilée, 2001). Een verhelderende studie over de 'sociale' oorlogvoering van het EZLN onder meer via het internet is *The Zapatista Social Netwar in Mexico* (Ronfeldt e.a., Santa Monica: Rand, 1998). Interessant is ook het themanummer dat het Belgische tijdschrift *La Revue Nouvelle* in 1999 aan het EZLN wijdde, met onder andere een bijdrage van T. Hachez over 'Marcos et la communication' (Vol. 110, N.º 11, 1999, 90-93). Over het literaire aspect van de perscommuniqués is haast niets geschreven en naar het personage van Durito werd nauwelijks onderzoek gedaan. Kristine Vanden Berghe publiceerde twee verkennende studies over Durito in *Streven* (2000/5, 414-426) en in *Convergencias e interferencias* (R. De Maeseneer (red.), Valencia: Excultura, 2001, 139-151). Haar essay over Durito in dit boek bevat verder nog verwijzingen naar B. de la Grange & M. Rico, *Sous-Commandant Marcos. La géniale imposture*. Parijs: Plon/Ifrane, 1998; Frantz Fanon, *Peau noire, masques blancs*. Parijs: Seuil, 1952 en Manuel Vázquez Montalbán, *Marcos: El señor de los espejos*. Madrid: Aguilar, 1999.